

ملاصدرا

زندگی، شخصیت و مکتب صدر المتألهین

(۱۰۵۰-۹۷۹ ه. ق.)

جلد دوم

آیت الله سید محمد خامنه ای

سرشناسه: خامنه‌ای، سیدمحمد، ۱۳۱۴-
عنوان و نام پدیدآور: ملاصدرا زندگی، شخصیت و مکتب صدرالمآلهین (۹۷۹-۱۰۵۰هـ.ق.)//
محمدخامنه‌ای

مشخصات نشر: تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا، ۱۳۷۹-

مشخصات ظاهری: ج.: مصور، نمونه

شابک: دوره: ۹-82-5101-600-978 ج. ۱: 7-6-92244-964 ۳۲۵۰۰ ریال؛

ج. ۲: 9-79-5101-600-978 شومیز: ۲۴۰۰۰۰ ریال؛ گالینگور: ۳۱۲۰۰۰ ریال؛

وضعیت فهرست‌نویسی: فهرست‌نویسی قبلی

یادداشت: ج. ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۴) (فیفا).

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، ۹۷۹-۱۰۵۰ق. -- سرگذشتنامه

موضوع: صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، ۹۷۹-۱۰۵۰ق. -- نقد و تفسیر

موضوع: فلاسفه ایران

رده‌بندی کنگره ۱۳۷۹ ۲م خ/۱۱۲۱ BBR

رده‌بندی دیویی: ۱۸۰.۱

شماره کتابشناسی ملی: ۱۷۶۶-۷۹

ملاصدرا

(زندگی، شخصیت و مکتب صدرالمآلهین)

جلد دوم

آیت‌الله سیدمحمد خامنه‌ای

چاپ اول، پاییز ۱۳۹۴، ۲۰۰۰ نسخه

قیمت: شومیز: ۲۴۰۰۰ تومان؛ گالینگور: ۳۱۲۰۰ تومان

نشانی: تهران، بزرگراه رسالت، روبروی ضلع شمالی مصلای بزرگ تهران،

مجمع امام خمینی(ره)، ساختمان ۱۲، انتشارات بنیاد حکمت اسلامی صدرا

صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۶۹۱۹، تلفن: ۸۸۷۳۴۶۸۶-۹ و ۸۸۱۵۳۵۹۴ و دورنگار: ۸۸۴۹۳۸۰۳

کلیه حقوق متعلق به بنیاد حکمت اسلامی صدرا است.

ISBN: 978-600-5101-82-9 (SET)

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۰۱-۸۲-۹ (دوره)

ISBN: 978-600-5101-79-9 (vol.2)

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۰۱-۷۹-۹ (جلد ۲)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	پیشگفتار
۱۳	گاهنامه زندگی ملاصدرا
۱۷	فرزندان حکیم ملاصدرا
۱۷	۱. میرزا ابراهیم
۲۰	۲. نظام الدین احمد
۲۱	۳. آم کلثوم
۲۲	۴. زبیده
۲۴	۵. معصومه
۳۰	شاگردان حکیم ملاصدرا
۳۴	۱. فیض کاشانی
۵۸	فیض در اصفهان
۸۶	تألیفات
۸۷	فرزندان
۸۸	اساتید
۸۹	۲. فیاض لاهیجی
۱۱۸	کتب و رسائل
۱۲۰	فرزندان
۱۲۱	درگذشت و آرامگاه

۳. ملاحسین تنکابنی ۱۲۴
- کتب و آثار ۱۲۸
- فرزندان و شاگردان ۱۲۹
۴. حکیم آقاجانی ۱۳۰
- موقعیت و مقام علمی و اجتماعی ۱۳۵
- اساتید و اصدا ۱۳۷
- آثار و ملامه ۱۴۱
۱. آثار فلسفی - عرفانی ۱۴۱
- کتب ۱۴۱
- رسائل ۱۴۳
۲. آثار تفسیری ۱۴۵
۳. کتب حدیث ۱۴۶
۴. آثار اخلاقی و تربیتی ۱۴۶
۵. آثار منطقی ۱۴۷
۶. آثار ادبی ۱۴۷
- حدوث العالم ۱۶۲
- رسالة الحشر ۱۶۶
- تعليقه بر شرح حکمة الاشراق ۱۶۶
- الشواهد الربوبية ۱۷۰
- عرشيه (الحكمة العرشيه) ۱۷۱
- رسالة شوق هيولا الى الصورة ۱۷۲
- تفسير سوره حديد ۱۷۳
- تفسير آية الكرسي و آيه نور ۱۷۵
- تفسير سوره يس و سوره طارق ۱۷۶
- تفسير سوره سجده ۱۷۶

۱۷۶	تفسیر سوره جمعه
۱۷۸	تفسیر سوره فاتحه
۱۷۹	تفسیر سوره بقره
۱۸۰	مفاتیح الغیب
۱۸۳	الاسرار الآیات
۱۸۵	رساله متشابهات القرآن
۱۸۵	تفسیر سوره توحید
۱۸۶	رساله الفاظ مفرد و برخی رسائل دیگر
۱۸۶	کسر ا بنام ا بهاءیه
۱۸۸	رساله سه صل
۱۸۹	تعلیق بر الشفا
۱۹۰	المظاهر الإلهیه
۱۹۱	رساله اتحاد عاقل و معقول
۱۹۳	رساله تصور و تصدیق
۱۹۴	ایقاظ النائمین
۱۹۵	رساله التنقیح
۱۹۶	الاسفار الاربعه
۲۰۰	شرح اصول کافی
۲۰۱	اجوبه المسائل الجیلانیه
۲۰۲	اجوبه مسائل عویصه
۲۰۲	اجوبه مسائل نصیریّه
۲۰۲	اجوبه مسائل بعض الخّان
۲۰۴	اکسیر العارفین
۲۰۵	الواردات القلبیه
۲۰۶	المشاعر الالهیه

رساله زاد المسافر	۲۰۸
رساله المسائل القدسیة و القواعد الملکوتیة	۲۰۸
رساله قضا و قدر	۲۱۰
رسالة خلق الاعمال	۲۱۱
رسالة فی التشخص	۲۱۱
رسالة اتماف الماهیة بالوجود	۲۱۲
رسالة در اصالت وجود	۲۱۲
حاشیه بر سجد کلام	۲۱۲
گلچین معرفه به حقیقت	۲۱۳
مثنوی	۲۱۳
یادداشتها	۲۱۳
نامه ها	۲۱۳
تحلیل فرضی تاریخ تألیف کتب ملا صدرا	۲۱۹
اهداف و انگیزه ها	۲۲۱
اول: کتب درسی محض	۲۲۳
دوم: کتب درسی و ذکر مبنائی	۲۲۴
سوم: کتب معرف آرای ویژه او	۲۲۵
چهارم: کتب غیر استدلالی	۲۲۵
پنجم: با محرم ان راز	۲۲۶
ششم: تفاسیر	۲۲۷
نامگذاری کتب	۲۳۰
سبک و شیوه نگارش	۲۳۳
مراجع کتب ملا صدرا	۲۳۵
منابع کتب ملا صدرا	۲۴۷
ابن سینا	۲۴۹

۲۵۰	سهروردی (شیخ اشراق).....
۲۵۲	فخرالدین رازی.....
۲۵۷	خواجه نصیرالدین طوسی.....
۲۵۹	غزالی.....
۲۶۳	محبی الدین ابن عربی.....
۲۷۱	ملاصدرا و متکلمین.....
۲۷۵	ملاص را و اخوان الصفا.....
۲۷۸	ملاص را و فلاسفه شیراز.....
۲۸۱	انگیزه تألیف.....
۲۸۹	ابعاد علمی ملاصدرا.....
۳۰۱	ملاصدرا در عرصه علوم غریبه.....
۳۰۷	ملاصدرا و فقه.....
۳۱۴	تعامل فقه و فلسفه.....
۳۲۰	ملاصدرا و علم حدیث (علم الحدیث).....
۳۲۶	جایگاه تاریخی و اجتماعی حدیث.....
۳۳۳	ملاصدرا و علم رجال.....
۳۳۶	ملاصدرا و حکمت عملی.....
۳۴۰	علم اخلاق.....
۳۴۸	تدبیر منزل در حکمت متعالیه.....
۳۵۰	حکمت و خانواده.....
۳۵۷	سیاست در مکتب ملاصدرا.....
۳۵۸	بخش اول - مفهوم و ماهیت سیاست.....
۳۶۶	بخش دوم - سیاست در فلسفه و حکمت.....
۳۷۰	بخش سوم - سیاست و حکمت متعالیه.....
۳۸۲	ملاصدرا و تصوف.....

۳۸۳	تاریخچه صوفیه در سنت اسلامی .....
۳۸۶	ملاصدرا و صوفیه .....
۳۸۹	ملاصدرا و علم کلام .....
۳۹۰	تاریخچه علم کلام .....
۳۹۶	ملاصدرا و شعر و ادب .....
۴۰۳	ملاصدرا و هنر .....
۴۰۶	ملاصدرا و علم خیال .....
۴۰۸	ملاصدرا و علم تفسیر (تفسیر قرآن) .....
۴۱۸	زمان تألیف تفسیر ملاصدرا .....
۴۱۹	منابع تفسیر ملاصدرا .....
۴۲۰	ملاصدرا و منطق .....
۴۲۳	اقسام حمل .....
۴۲۵	تصور و تصدیق .....
۴۳۱	ملاصدرا و تاریخ فلسفه .....
۴۳۵	آغانادیمون .....
۴۳۶	تالس ملطی .....
۴۳۸	فیثاغورس .....
۴۳۹	انباد قلس .....
۴۴۲	آناکساغوراس .....
۴۴۴	سقراط .....
۴۴۶	افلاطون .....
۴۴۸	ارسطو .....
۴۵۳	خاتمه کتاب .....
۴۵۷	فهرستها .....

پیشگفتار

با بسته شدن کتاب زندگی صدر حکیمان و فخر عارفان، کتاب اول زندگینامه او نیز به پایان رسید و اینک آغازی است دوباره که زندگی معنوی او را دنبال کنیم.

زندگی را همان چند ده سال زندگانی جسمانی دانستن، ناشی از کوتاه بینی و نارسایی در جهان‌شناخت شرعی است که نام حسگرایی و تجربه‌گرایی و تحقق‌گرایی به آن داده‌اند.

زندگی این جهانی جزء کوچکی از زندگی انسان است و قرآن مجید زندگی واقعی را پس از مرگ و در مرحله معروف به آخرت بیان می‌فرماید: «...و إِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ...» (عنکبوت/۶۴). ادبیات عرفانی پرشکوه ما نیز مرگ را تولدی تازه و حیاتی واقعی معرفی می‌کند و می‌گوید: آنچه اند و هم ناید آن شوم؛ بلکه بالاتر از این، حتی شخصیت انسانهای والا و رنده به عشق (مانند ملاصدرا) نیز پس از مرگ، درخشانتر و چهره آنان آشکارتر می‌گردد. پس کتاب اصلی زندگینامه صدرالمتألهین را باید همین کتاب و از این بعد دانست نه آنچه گذشت؛ زیرا زندگانی اصلی او زندگی در دلها و خاطره‌هاست که گفته‌اند: هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق. ثبت است در جریده عالم دوام ما اگر یک ملاصدرا با مرگ ظاهری و مادی در بصره می‌میرد اما پس از آن، هزاران هزار ملاصدرا در سینه‌ها و دلها زاده می‌شود. گمان ظاهرینان، بر آن

است که مرگ، حجاب شخص و مانع حضور او در این جهان است و حال آنکه زندگی داشتن اشخاص نامی و زنده بودن ظاهریشان، خود، پرده و حجابی حاجز میان آنها و شناخت مردم مییابد و نگاه تیزبینان و هوشمندان را میخواهد که مردان خدا را در زمان حضور و حیاتشان بشناسند و در زیر غبار کبر و عجب و خودپسندیها و کج بینیهای خود، چهره واقعی آنها را ببینند و اینجاست که به رجالی ناشناخته از ایندست، بایستی نام «رجال الغیب» داد که با وجود حضور ظاهری خود دیده نمیشوند و از دیده بیگانگان مستورند.

دریغ و افسوس که مردم پس از مرگ ظاهری این بزرگان میخورند، خود دلیل واهی بودن آن تمبرها، زمان حیات و حقیقی بودن حقایق مذکور پس از ممات آنان مییابد.

حکیم فرزانه ما (صدرالمتهین المتکاملین) نیز با همین قاعده زیست و مرد، زیرا زیستنش مرگ و مردنش زندگی بود؛ «آنچه جان کند تنش، عمر حسابش کردند» از اینروست که باز، این قلم ناوان، بر آن است که زندگی این حکیم را بنویسد؛ آن زندگی که پس از شصت و نه سال، مرگ بدنبال ندارد و تا قیام قیامت برپاست.

برای نوشتن زندگی جاویدان این حکیم، زندگی که با طابری او را یکبار دیگر باجمال مرور میکنیم و برای مروری کوتاه بر زندگی صدرالمتهین، گاهنامه سال بسال او را در اینجا می آوریم. همانگونه که پیش از این (در جلد اول این کتاب) گفتیم، تولد او را براساس نوشته های خود این حکیم، میتوان سال ۹۷۹ ه.ق (تا ۹۸۰ ه.ق) (۱۵۷۲ م) دانست و درگذشت او را سال ۱۰۴۵ ه.ق (۱۶۲۸ م) حسب مدارک معتبر و حسب مشهور در (۱۰۵۰ ه.ق) (۱۶۳۲ م) شمرد.